

МИРОСЛАВ ТОХОЉ

СЕСТРЕ

Неприметно, оне су ипак мењале свет.

Осећање за хронологију, којом су на изванредан начин прожета и најзбрканија фамилијарна стабла, подстиче ме да најпре скицирам слику о тетци Станислави, једној од прадеда Бошкових сестара. А то истовремено намеће обавезу да се која реч каже и о њеној млађој сестри, тетци Вукосави Коленар (а не Колобар, како је спомињу у појединим архивским документима), за коју је извесно да је у своје време била секретар једне од глава на високој столици бановинског управитељства зетског. И, наравно, о мостарском песнику Шантићу.

У заоставштини тетке Стане, коју су описивали као веселицу и ветропира, нежну лепотицу високог чела и љупких смејалица на образима, за коју је такође извесно да је до краја века чувала девојачко презиме Ристић, пошто се није удавала, задуго је чамила, докле се није негде загубила, свеска у ораховом повезу, управо девојачки споменар по моди ондашњег доба, *sammelalbum* у који је у више наврата убележено име или пригодна реминисценција споменутог песника. Додуше, била је у тај албум залепљена и фотографија блиставе младе жене, за коју су тврдили да је њена, но ја и данас верујем како ту ипак бејаше реч о лику неке од њених сестара или непознатој диви, рецимо, бечке опере или прашког театра, коју је у извесним стварима смело опонашала.

Сем урнека за прикладна сентиментална изражавања млађих жена и девојака, које је у оно доба надахнуто конципирао Бујна Асимарковић из Суботице, осим ко зна чега још, тамо је руком, то јест краснописом, под различитим датумима, била исписана шачица Шантићевих стихова који ће многим остати непознати.

Онај коме је у овом часу при руци каква Алексина песничка књижица, а најбоље је дохватити збирку штампану 1911. код Српске књижевне задруге, јер њоме је овај мостарски литерата надмашио оквире аустроугарског издаваштва, коју је тетка Вука, пренумерант Алексиних не само мостарских и сарајевских издања, описивала као „танушну”, може лако да се увери где је у њу уврштена песма „Позни часови”.

Иста песма штампана је и у обимнијој збирци коју је 1924, по Алексином упокојењу, штампао београдски књиџар Геца Кон, а којој је тетка Вука, како бисмо их разликовали, придевала атрибут „дебља”.

У питању су, међутим, две различите верзије једне песме којом се отварао страствени венац у тетка Станином интимном спомену.

Ко каква слика лијепа из рама...

Синтагму „лијепа слика” из старије верзије, записане на две странице споменара, у новијој верзији Алекса је променио у „чаробну слику”, што је поуздан знак да је и девојачка лепота о којој пева временом само бужала.

Али, пазите! Дескрипција ће да вас неминовно остави на површини ствари, она је тек претходни поступак при сагледавању извесног феномена, она никада није ни објашњење нити истинско сазнање, па би се могло догодити да вам измакне суштина на коју желим да укажем.

У следећа два стиха старије верзије Алекса вели како „у ове часе када чежња грије”, она, то јест тетка Стана, девојка честита и часна „у обешчашћеном и кукавном добу” и „епохи мрља”, како је Алекса говорио, у тој песми мирно гледа, „наслоњена, сама...”

У доцнијој варијанти Алекса чежњу не помиње, него „башту, где шедрван бије”.

Можда су управо због тога, ону чесму иза Ристића куће тако и називали, шедрваном.

Дакле, у истој варијанти песме она, то јест тетка Стана, више није „наслоњена”, већ је у „прозору”, и поново „сама”, што значи да је, сиротица, још увек зазирала да са било којом од сестара подели девојачке тајне.

У претходној верзији песме „тихо ветар вије”, докле у новијој тихо веје „мирис”; у старијој „по њеном врту” месечина пада, у новијој, уместо по врту, месечина се расипа по „лејама”. У једној Алекса пореди Месец са „мртвим оком угаслим, у тами”, у другој се око више не помиње, већ „свуд слепи миши круже”, а у тами – „буљина буче”.

Много година касније, мој мили рођак Новица, кога смо звали Тени, у новом избору Алексиних песама, под насловом *О, боре сѿари*, упркос упорном наговарању и упркос што му предочих тетка Вукосавина сведочанства, прештампаће новију верзију „Позних часова“! Мислим да ми се, из извесних разлога, том збирком, помало чак и светио уврстивши двапут песму „Пред колибама“, која се мени никада није нарочито допадала, ма колико да су Перо Зубац, аутор поеме „Мостарске кише“, као и онај благочастиви Шантић што је у истоименом нашем филму глумио монаха Доротеја, уверавали мостарске гимназијалце како је то ипак веома добра песма.

Као да му је ту и тамо понестајало надахнућа, или је из неких разлога вертикална перспектива његових креативних способности нагло опадала као што опадне ниво шећера у крви нас дијабетичара, штампао је Алекса током кратког живота више песама сличног наслова – „Под чемпресима“, „Под врбама“, „Под наранчама“, „Под јоргованом“, „Под бехаром“, коначно „Под јабукама“.

Последњу је уврстио само у ону „танушну“ збирку, докле је у „дебљој“, као ни у Тенијевој, нажалост, нема. Има је, пак, тачније било ју је, у тетку Станином спомен-албуму орахових корица, у који је преписивала и своје декламације за различите пригоде и свечаности ондашњих културних удружења.

У тих четири строфе присећа се Алекса минулих дана, на минуле сласти подсећа га румена јабука, „плод крупан и зрео“, па каже: „овако слатки и они су били – топли, лијепи, смијали се на ме, у злату сунца, у зориној свили, с небом гдје нису боравиле таме“.

У последњој строфи песник „савија гране“, дабоме – на своје груди, и „љуби плод зрели“, и чини му се „да твој образ врели, на уснама ми уздрхталим руди“.

Две Алексине песме без наслова, записане у Ристићкин споменар, нису, међутим, уврштене ни у једну од поменутих колекција. Наравно, ко још, и где, интимним белешкама, макар биле и римоване, удара наслове!

У једној од тих исповести Алекса јади што је са његових „отргнута груди“, и опет је реч о тетци Станислави, у којој је „гледо Бога спаса, анђела свога што га небо шиље“.

На крају је преклиње да га пусти „мирно да прољева сузе“: „узми ми живот кад ми срце узне“.

У уводним стиховима друге споменарске песмице Алекса вели: „Пробудићу огањ од пламена страсти, полетићу лудо, да обвијем руком твоје вито тјело и да пијем сласти са усана твојих“, али у томе га спречава „лажна вјера твоја – извор мојих рана“.

Приговара својој миљеници „за обману” њену, но о томе никада ништа нисмо сазнали. „Обмана” се, по мом суду, „догађала” у време Алексиних кратких боравка у Женеви и Трсту, а како нема чак ни бледе назнаке ко би још био актер изневеренога чина, остаје веома изгледна могућност да је пресудну улогу у посниковом осећању обманутости одиграла ипак женска вештина претварања.

Своје душевне муке, на крају исте песме, Алекса описује „ко вал што полети крају хриди оне, па је страсно љуби, на њедра јој срне, док раздробљен о њу у болима клоне”.

Свако коме би овај преглед деловао заморно, с правом би могао да каже: „Стани, пријатељу!” И, прикладније би било да употреби неку другу реч како би изразио опомену да се зауставим, него Ристићкино име у једном од његових девојачких падежа, јер већ само то име, без обзира на његов граматички облик, у мени призива све нове и нове Алексине строфе. Мада... Али, чак уколико и постоји ризик да се преврши мера у цепидлачењу лирских исказа, наступила би непроцењива штета не изневши још коју реч о слабо познатој страни приватног живота овог мостарског сањара.

Наиме, још три песме из тетка Станиног споменара нису нашле места у трима наведеним збиркама – једна која почиње стихом „О, никад више”, уписана на други дан Божића 1893; друга „И опет ми душа све о теби сања”, писана уочи Велике Госпојине три године касније; трећа коју је песник записао између две претходне, тачније 20. августа 1893. године, премда датуми звуче излишно и не значе много.

У једној – а у све три песме, као што и приличи поверавању, обраћа јој се сасвим отворено и непосредно – Алексино „кида се срце и за *џобом* гине”, и он сања како би „опет *џеби* пануо на њедра, и гледо *џи* очи, што се слатко смију”.

У другој саопштава да је „ко стабло, коме вјетар худи, разнесе лишће у далеке стране”, и да „сузом кваси” њену „слику бајну”, у нади да сновиће и он „о блаженству давну, о слатком рају пољубаца твојих”.

И у трећој помиње „слику бајну” своје младе драге, поново јој „гледа очи”, „осјећа пољуб”, и уздиже је „небескоме храму”, „двили и плаче” на „мртвом гробу порушених нада”.

Песнички венац у тетка Станином споменару завршавао се „Чежњом”. Песма је нашла место и у Задругиној и у Тенијевој збирци, у збирци Геце Кона, оној „дебљој”, ње нема, али како не бих одуљио, ви је потражите и сигурно ћете је наћи.

Докле је романа текла, а потрајала је, као што се види, попрлично дуго, ваљда до Алексине педесет и пете, тетка Вука

је, за рачун старије сестре, кријући од осталих, а касније и уз њихово знање и подстицај, уходила песника кад год је могла, не пре-зајући да се код Алексине сестре, мислим Перса да јој је било име, распитује зна ли где се то и са киме вечити младић покренуо, чинећи каткада и заседе на путу према Шантића летњиковцу. Не, није на ту ствар Алекса гледао с примесом параноје, ако ју је уопште икада и открио, сем можда, у случају да ипак јесте, као реалан разлог да сваки човек, увек, мора да је беспрекорно одевен, дотераних бркова и зачешљан, ведар и великодушно расположен.

После је тетка Вука приповедала како је, кад год их гдегод сретне, њу и тетку Стану, Алекса из џепа обавезно вадио малени шканцл, нудио их карамелама и чудно кашљуцао, као да болује од сушице, а боловао није све до Великог рата, не рачунајући камен у бубрезима који је успешно смиривао напитком од млевеног јастребовог бупца.

Јесте, у ствари, док је трајало међусобно драгање са мање или са више страсти, једног пролећа Алексу је изненада спопала некаква кожна мана. Појављивао се на прославама веома ретко. Не усудивши се да изостане, на крсну славу у ујчевину отишао је са белим официрским рукавицама на обе шаке, плашећи се да би рукавица само на оболелој десној руци деловала увредљиво при руковању са родбином. И, још, отишао је са високо закопча-ном крагном од кошуље, уместо да се, сиромаш, прикаже у правом светлу и подстакне милошту имућних рођака не би ли му омогућили лечење у тршћанском заводу за кожне и венеричне слабости.

И та болест, која је трајала цело лето, па наједном сама од себе престала, постала је део Алексиног каснијег живота, пошто се више никад, будући да је људски век иначе манифестација болештина, није навикао да живи без ње. Кришом је загледао људима шаке, мишице и врат. Ако бисте га питали ко је какво одело на себе обукао, он вам то јамачно не би умео одговорити.

Тетка Станислава, о чијој души знамо више него о спољашњости, у почетку је стидљиво, клештима чупајући, касније осорно и строго, појединима у породици, најпре старијим сестрама Десанки, Богдани, Тихани и Кови, признавала како јој се одувек допадао његов „докторски рукопис”, мада Алекса није био доктор. Као доказ узорног краснописања, износила је албум и објављивала његово постојање, па и актуелност.

„А, било је ту великог флерта” – интригирала је тетка Вука потврдно климајући главом попут Бугарке која весело пориче да сте јој икада купили јахаће чизме. „Много му је бола задала, а он је, као шкољка, стварао прекрасан бисер!” И додавала како су

„све Алексине Емине и ине госпође и госпођице само један изговор да се не би женио”. „За једну ноћ на Ристића чардаку дао бих хиљаду и једну у рају” – говорио је Алекса, по тетка Вукосавином причању.

Ускоро је песника стигла нова невоља о којој се поверио девојкама са Ристића чардака, иначе би, на штету неопходне демистификације, заувек остала заборављена.

Сипац се, наиме, беше закотио у једном чамовом сандуку где је Алекса чувао примерке *Голуба*, *Нове Зејне*, *Јавора* и *Сџиражилова*, углавном новине и часописе у којима је штампао песме и погдеокују приповест. О томе је причао не скривајући згранутошћу што такво биће, тај дрвогриз, уопште постоји. Коначно, песму је и о црву испевао. Не, не верујем, говорио је, да је Ноје спасавао од потопа штеточину каква је ова. Такав створ тера човека на ускогрудост, а испловио је сигурно крадом и сасвим случајно, можда баш у некој греди старозаветне арке.

Покушавао је Алекса да црва отрује раствором бакарног креча, узаврелим ланеним уљем, некаквим фармацеутским препаратом противу стидних ваши, токсинима за стенице, врелином жара у пегли, чукањем шустерском иглом, и – ништа. Скот би се још више расрдио, још жустрије бургијао дуж поклопца над који је песник надносио уво и заустављао дисање не би ли проценио штету и нови просек скотског учинка.

*Ходи, Срџче, ближе мени,
Ход', соколе мој,
Слушај црва како љузи
У њраштини њој.*

Чудан је човек био Алекса. С времена на време, обично у касну јесен, у време шестонедељног поста, посећивао га је неки загонетни младић, издужен и танак попут сенке, наводно из Трста и, наводно, преводилац за немачки. Затворили би се у кућу, и небески зраци по недељу дана нису их обасјавали. После би Алекса објашњавао: „Па ето, отидох, на дан-два, у Сарајево, знате, наше тамошње пјевачко друштво Слога, а примиче се и Николдан...”

Овај одвише осетљиви и надахнути човек са људима се иначе опходио чисте душе, такорећи са стидом, и јединог правог непријатеља, не рачунајући духовне бојовнике надбискупа врхбосанског Штадлера, изналазио је међу књижевним критичарима. „Чудо једно, када се недаровитост прогласи меритумом за пјеснике” – говорио је, пун горчине, циљајући на Обра Павковића, најагилнијег пахеркисићевског критика који је опширним есејима о белетристици засипао редакцију мостарске *Зоре*. „Објеси онај

свој црни цуздан до кољена, натуче шешир, па крене да гњави и нагрђује поштене људе.”

Алексин стриц, мислим да је у питању Михо, кога су млађи од раног детињства звали Аџом, решен да бар у елементарним питањима спонзорише песникову националну славу, одраније бејаше усвојио једно мушко сироче из Биограда, па ће га, пошто дечак одрасте и пошто Аџе из познате карловачке мануфактуре „Нестор и син” добасти лаку двоколицу – произвести у возара и ставити на вољу синовцу.

Користећи се погодностима које му је кључним параграфима пружао некадашњи *Landesrecht Domestizierung*, то јест Земаљски закон о припитомљавању, Аџе је том сирочету, које се првобитно звало Парајица, по свом незаконитом оцу однекуд из Босне, и које је, пошто му се матер утопила, босонога лутало од немила до недрага, из најма у најам по невесињским селима, палећи сена и лиснике, променио име и презиме. Име у Ђурађ; презиме у Дука, по мајчином роду.

Тај Ђурађ Дука, кога ће Алекса непосредно ословљавати Ђуканом, а у свим разговорима са другима обично називати „Арнаутом” или „мојим мухафизом”, лепо се сродио са песником. Избегавао је Алекса да Ђукана ословљава презименом, пошто би тиме подстицао забуну, будући да је Дуком називао једног од својих литерарних пајташа. Преко Алексе тај ће Ђукан присније завољети и остале Шантиће, уз које је, мада на опрезној дистанци, ипак растао. Волели су га и у чаршији, а добро је пазио Аџина дората и одржавао чезе вазда, дан и ноћ, у пуној приправности.

„Јутрос ћемо, мој Ђукане, ти и ја, низ Неретву, Милорада задужбини светој. Да се, ко хоће, мало освјежимо, духовно и тјелесно, и мио поглед маличак умочимо у Ристића дворе” – заповедио би весело дописни члан Српске краљевске академије, гологлав, у снежно белој кошуљи, и двоколица, поводом које је приговарао да је „неусједна, али шта ћеш”, већ би ситно кроцкала тврдом цестом према Житомислићу, а Алекса је, сметнувши да је већ најмање двапут испричао, почињао Ђукану анегдоту о руском двобоју на Цетињу у време херцеговачке буне.

„У гла-хавно-хому ста-хану Бо-хожа Петро-хови-хића на Цехети-хињу” – федерирала је двоколица и сецкала Алексину причу сабијајући му дах у дно прса – „нала-хази-хила се два мла-хада Ру-хуса. Два бра-хата Амје-хенко-хова. Ста-хари-хијем два-хадесе-хет и оса-хам, мла-хађе-хему два-хадесе-хет. Ве-хесе-хели љу-худи и до-хобри игра-хачи.” – Прекинуо би Алекса и сачекао докле не изађу на равнији друм, али то би, зна он, упропастило причу; нема одустајања! – „Је-хедно-хом се по-хосва-хади-хише

чи-хије је хо-ору-хужје бо-хоље. Оба су-ху но-хоси-хили сја-хајно црно-хогорско одије-хело, ја-хата-хага-хан и скупо-хоцјене кубу-хуре. Ста-харији је устврди-хио да-ха је са-хабља у бо-хорби бо-хоља но ја-хата-хага-хан, мла-хађи да је ја-хата-хага-хан бо-хољи од са-хабље. Пре-хепира-хање се зао-хоштри, те се по-хозваше на дво-хобој, ста-харији ће са-хабљу, а мла-хађи ја-хата-хага-хан. За-хаиста се по-хобише, те мла-хађи исије-хече прсте сво-хоме бра-хату ја-хата-хага-ханом, и то та-хако несре-хећно да лека-хари изја-хави-хише, да ће оста-хати зава-хазда згрче-хени. Те ве-хечери бра-хаћа поча-хаста-хише све св-хоје дру-хуштво-хо на го-хоспо-ходској трпе-хези до-хобром вече-хером и шампа-хањце-хем, да про-хославе сво-хоје изми-хирење на дво-хобоју! Ста-хани ма-хало, Ђу-хукане, овђе.”

Докле Алексу потреса кашаљ, чезе се заустављају и песник, блед у лицу, потеже плаветну мараму, потом дубоко удахне.

„Еј, прољеће моје, како си далеко!...”

Шантићева драмска слика о Зејни Хасанагиници, од свог првога извођења у Српском народном позоришту, безбројно много пута приказивана је од артиста лаика у мостарским културним друштвима све три вере. Лепих новаца је од тога уприхођено у стипендионе фондове за потпору сиромашнијим ђацима, студентима и млађим трговцима. Увече у осамнаест часова на Света три јерарха, недељу дана по Алексиној сахрани на Бјелушинама, коју је својим сузама залила ватрена омладина мостарска од сва три закона, у соколском дому у Речицама оглашено је јубиларно двадесето извођење трагичне слике о несрећној младој жени баченој, вољом судбине, у шкрипац између сујете и моћи двојице мушкараца, на једној, и свога мајчинског стида на другој страни.

Према афиши, изложеној на видном месту у свима дућанима, карактер Хасанагин, као и до тада, тумачио је артист аматер Обрен Џакула, Зејну Хасанагиницу веома надарена Милосава Шешел, карактере њихових троје деце, Златију, Зерину и Рашида, дочаравала су Шолина унучад, Хасанагину сестру Емину и слушкињу Хатицу – сестре Василија и Мара Милићевић, капудахију Адема – Божидар Јањић, сервисни руковалац у велетрговини бицикала Илије Тоља. У улози Зејнине свекрве Мериме, на коју у том драматском приказу спада највише реплика, као и у претходних осам приказивања, оглашена је Станислава Ристић, то јест тетка Стана.

Како је карактер Хасанагина сеиза Хамида обично тумачио Алексин „мухафиз” Ђурађ, у вези с Ђуканом, који се од Алексина погребана нигде није могао срести, те вечери искрснула је озбиљна препрека.

На бини речичког соколског дома уређена је, како је правилно извођење комада захтевало, богата турска соба са два растворена прозора у позадини, који „гледају” у башту уз чије демире се назире ђулбехар од румених гужвица памука. Испод прозора удешен је миндерлук с јастуцима, у десном углу мунтафта са наргилом, неколико филцана у жутим зарфовима и сребрна кутија за цукар. Са леве и десне стране рафови затиснути старинским посуђем, између којег провирује по која поморанца и дуња. О десном зиду висило је оружје – јатагани, цефердари, мале кремењаче, везени силах, испод тог јуначког уздања старински асталић застрт зеленом чојом, на њему фишеци и прибор за чишћење висећег арсенала. Са леве стране, напред, дечија колевка прекривена везеним јорганом од риђе свиле, зелених ивица. Иза колевке, на душецима, спавале су Злата и Зерина. Освитно, канда, бејаше доба, по прозорима се „заигравала” рана јутарња црвен, дочарана светлом обојеног фењера иза кулиса, из баште је на махове допирала песма косова, коју је умешно изводио извесни Вриштало из Пијесака. Пре него што ће се завеса дићи, уместо недостајућег оркестра који би, по Алексиним упутствима, тихо свирао увертиру неке успаванке, при извођењу ове лаичке дружине присутни публикум слушао би топот скупине коња, који је такође производио онај Вриштало са још двојицом пјесачких „митатора”, плескајући се длановима по голом трбуху.

Све баш онако како је замислио блаженопочивши песник.

Врхунац трагичног осећања у овом комаду наступао је онога часа када, при крају, свекрва Мерима, то јест тетка Стана, грлећи и љубећи Хасанагиницу, изговори:

Моје сунце! Моје миловање!

Моја Зејно, моје радовање!

Затим, као покошена, клоне поред мртве Хасанагинице, и изговори стихове који би је увек подсетили на Алексу из њеног споменара:

Моје сунце, крајко ли ми сину,

Моја срећо, брзо ли ми мину!

Сав публикум, а и она сама, тада би пролио сузе и од жало-сти јецао.

Те вечери о Света три јерарха, међутим, запретила је могућност да сав труд око приредбе у Речицама у неповрат пропадне, а тиме и приход намењен исхрани питомаца ђачкога дома „под кошћелама”. Ђукан се, наиме, ни те вечери није појављивао и почетак представе је одлаган декламацијама из „Балканске царице”, драме у три радње, Николе Првог Петровића Његоша, ометаним громким узвицима негодовања. После трећег одлагања, коначно

је нађена замена за Ђукана мухафиза. Хасанагина сеиза Хамида те вечери тумачила је тетка Вукосава, налорфана и обучена у Хамидово богато рухо, с Хамидовим брковима намашћеним угљеном, пошто су Ђуканови, то јест Хамидови брци, били природни.

И публикум је, заједно са артистима, још једном, те вечери, у сузама испраћао Зејну Хасанагиницу, али и милог песника.

А ево и шта се, те ноћи, збивало са Ђуканом.

Он је наормао дората и удесио чезе као да ће по Алексу. Подбухлих и закрвављених очију јурнуо је преко Махале према Балиновцу. Тамо, код Микетића банке, планула је једна кожара, па се оданде поврнуо у Церницу где је зажегао Илића магазу пуну сукна и испуцане вуне, а оданде, хај, попут ватрене стреле, у Недиоце, где ће фукнути Ристића качара и доста храстове грађе за нове судове. Да га у Пржинама узбуњени жандари нису опколили, ко зна шта би у ноћи Три света јерарха од ондашњих добара, и са каквих жалосних разлога, отишло под пепео!

Свога вечитог удварача тетка Стана надживела је нешто мало више од три године. Представила се у јесен 1927, а у Ристића фамилији веровали су да јој се „срце распукло”, али и да је умела „сачувати част и образ Ристића куће”, но то више није имало никаквог далекосежног значаја. Упркос томе, налазим ипак да су вишак интимне супстанце, бурна романса и осећања каква су кроз њу подстакнута, изнутра неповратно начели носиве стубове двеју узорних патријархалних фамилија. За супротне тврдње, на чију страну ће извесно стати укуси будућег доба, ја нигде и никада нисам нашао ваљаног поткрепљења. Што се фамилије Ристића тиче, уверен сам, међутим, како су баш младалачки хирови млађе, макар били природни и богомдани, оставили трага на судбинама старијих сестара, Ковиљке, Десе, Богде и Тихане, па и да је тетка Вукосава из истих разлога у сопственом животу на прво место увек стављала успех и углед у јавној служби, па тек остало. Удала се за Војислава, сина јединца војног лиферанта Манојла Коленара и Гертруде Вајхл из Мостара. Војислав је по образовању био правник, а пре женидбе неко време и директор железница Босне и Херцеговине. Шест година пре Другог светског рата премештен је на Цетиње и постављен за помоћника зетског бана Мује Социце. Тетак Војислав имао је троје деце из претходног брака са Марженком, рођеном Брежицки, најмлађом кћерком Јосипа Брежицког из Швихова у Чешкој и Сабине Труве из Судета, који су некада живели у чапљинској вароши.

Шта ти је црна судбина! – умела је, у дубокој старости, да се пожали тетка Вука. Тетка Десанка је, са мужем и две кћери, почетком Другог светскога рата одведена у логор у Старој Градишки,

и тамо убијена. Тетка Ковиљка је две године касније умрла од пегавог тифуса, а после рата њена породица се из Босне преселила у Словенију, потомци су јој живели у Цељу. О Богдиној судбини немам поузданијих вести, докле се о Тихани знаде да јој је мали спомен, о трошку Савеза бораца, подигнут у оквиру Партизанског спомен-комплекса у Мостару, и да је страдала током Пете непријатељске офанзиве у селу Ратаја код Фоче, то јест у чувеној бици на Сутјесци.